

Művészi alkotások közt ritkaság az olyan, amely hiánytalanul képviseli alkotóját; még kevesebb az olyan, amely az egész nemzet művészetét egymaga képviselheti. ... A Psalmus a magyar zenének egyszeri, sűrített pillanata!

KODÁLY ZOLTÁN

nemzetnevelése

és műveiben a magyar népzene világszínvonalú megszólaltatása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A „teljes kodályi nagyság” felmutatása ma nem éppen gyakori. A „rész- Kodályról” annál többet hallunk! Kodályt, a fenomént, mint a magyar örökség részesét méltatni — ez a feladat nem térhet ki a polihisztor minden tevékenységére... Hiányérzetet Kodály „magyar örökségét” illetően mégsem érezhetünk egy pillanatra sem, mert az a „teljességétől” elválaszthatatlan. Zsenijének köszönhetjük fölösleg nélküli, mélyen megélt élményeinek megírt művészi egyensúlyát, ami magyarságunk tökéletes portréját adja. Műveiben „nem is önmagát” keresi, „népét szívja” teljességgel önmagába, mint a legnagyobb régi klasszikusok.

Vargyas Lajos fogalmazta meg legjobban Kodály önmagán túlmutató nagyságát: „Amikor tudatára ébredünk annak, hogy a mű jelentősége bennünk az idő elteltével egyre növekszik, akkor válik az alkotás számunkra remekművé. Így nőtt meg bennünk a *Psalmus* eddigi élete folyamán. Művészi alkotások közt ritkaság az olyan, amely hiánytalanul képviseli alkotóját; még kevesebb az olyan, amely az egész nemzet művészetét egymaga képviselheti. A *Divina Commedia*, a *Hamlet*, a *Faust*, a *Bűn és bűnhődés* ilyen alkotás. A *Psalmus* a magyar zenének egyszeri, sűrített pillanata!”

Kodály Zoltán zeneszerzői életművének megalapozója, meghatározója és éltetője (fáradtságos, éveket igénybe vevő) népdalgyűjtő munkájából nyert (a népben elevenen élő, szájhagyomány által őrzött) őseredeti, főleg pentaton népdalkincsünk lett. Évszázadok súlya alatt lappangó, rejtve őrzött zenei anyanyelvünk került ezzel felszínre. Ezzel Kodály és Bartók nemcsak megmentette népi kultúránkat a jövő számára, hanem rendszerező tudományos munkájuk mellett a bűvópatakokból nyert élő zeneiségünket a XX. századi magyar zeneszerzés forrásává is tették.

Kodály a magyar népdalokról akkor így írt: „A magyar társadalom túlnyomó része még nem elég magyar, már nem elég naiv és még nem elég művelt arra, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek a szívéhez”. Felfedezte Kodály azt is, hogy a „legmagyarabb magyar: a székely”. Ahogy mondta: „Mérhetetlen kincs, s benne különös, ódon tűzben ragyogó ékszerek a székely dalok. Ami a régi kalotaszegi hímezés, a székely kapu a művészetben, az a székely dallam a népzeneben. A kemény életviszonyok közt szigorgó székelynek mintha alig volna hangja az örömrre. Legalább java dalolása a bánat és keserűség remeke... Lassanként feldereng egy egységes magyar zenei nyelv képe, egy régi tradíciótól keményre csiszolt, monumentális

stílusú.” Ez a felfedezés adta és hozta felszínre „az egész magyarság lelkének tükrét”.

Elveszettek hitt ősi zeneiségünk felfedezésével Kodály és ikertársa, Bartók együtt lobbantották fel a nemzeti művészet tüzét. Kodály hamar felismerte, hogy „jövőt csak gyermekeken keresztül lehet alakítani”. Az éneket tette a zenetanulás alapjává. A magyar kórusművészet kivirágos- tatózásában is elévülhetetlen érdemei vannak. Ahogy Németh László mondta: „az országot akarta egybeénekelni.” E zeneileg analfabéta országból akart zeneileg művelt országot létrehozni. Hittel hitte, hogy „ állni fog a magyar zene zengő tornya”. Hogy már nem Kodály áll az utókor mérlegén: az bizonyos. Mi állunk Kodály mérlegén. Az eredménytelenség több évtized hatalmi politikájának a bűne, mely nem méltó arra, hogy ma itt szót pazaroljunk rá. Kodály a „várakozást hozó” advent szülötte. A népét ostromozó Ady zenei ikerpárja. A költő a *Magyar Messiásokról* ír, „magyar átokról”, kimondván, hogy „üdve nincs a keresztnek, mert semmit sem tehettek”. Viszonzatlan szerelem fűzte népéhez, s szerette volna neki visszaadni, amit tőle kapott. Kodály mondta: „Múzeum — ellenségei oda szeretnék már zárni az egész magyarságot, hogy majd üveg alatt mutogassák. De hiába. A magyarság még él, nagyon is él, és egyelőre nem akar múzeumi tárgy lenni!” Ezek a sorok mintha fél évszázad után sem vesztek volna semmit aktualitásukból.

Nemcsak idézi, hanem éneke átlényegítésével fel is erősíti nagyjaink költői üzenetét, tudván, hogy újra és újra lelkünkre kell kötnie nemzetféltő szeretetét. Berzsenyi *Kánonjában* nem véletlenül kiáltja: „Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!” A *Magyar nemzet* című Petőfi-kórusában: „Meddig alszol még, hazám?” s azt, hogy „Mikor ébredsz már önérzetedre?” Vagy Balassit idézve: „Hej, én szegény népem, elszéledett népem, mivé lettél mostanság?”

Nemcsak kérdez, hanem választ is ad Petőfi Kodállal. A kérdés: „Mi lesz belőlünk?”, „Ezt én kérdezem; de jaj, mily kevesen gondolnak velem” — az ajánlott válasz: „Emberségünkben álljon fönn hazánk!”

Kodály Zoltán vokális alkotásaiban a hit és a hazaszeretet zömében nem választható szét, mert történelmi szorultságunk összeötvöződött nemzeti küzdelmeinkkel a szüntelen edzés eredményeként. De népünk páratlan történelmi sodrása fölé kevesen emelkedtek kitörölhetetlen örökérvényűséggel. Kodály a sallangtalan, megtisztult és átlényegült nemzeti szellem őrizője és megújítója, a nemzeti jellem megtestesítője, a közösségi ének nemzeti imádsággá hevítője.

A múlt énekeit mindig a jövőbe mentő Kodály a vallási kultúrának főleg egyházi népszokásait őrizte és építette művészetébe. A népi áhítatot s annak keresetlen, finom humorérzékét főleg gyermek- és női karai őrzik, amelyekben a liturgikus és profán elemek ötvözete nyújt különös vonzerőt.

A rembrandti fény és árnyék hatalmas kontrasztját Kodály művészete több művében is megdöbbenő erejűvé növelte. A *Pünk'ösdölő* „egék fényességét” az előzmények után még vakítóbbá teszi a mélység és magasság megrázó érzékeltetése. De nem kisebb élményt nyújt halk szavú népi imádsága sem: az *Esti dal* „estvélettel” érzéseinkkel... amikor az „adjon Isten” el-elakadása az álomba ringató elernyedés varázsát cáfolhatatlanul érzékelteti „szívünk álmát” bátorítva.

A teljes életet élő Kodály parádés pályája az egyik utolsó nagy polihisztort adta a nemzetnek. Legendás szigorúsága féltő szeretetből fakadt.

Kodály mesterfogása, a *Psalmus* után sokan nem hitték, hogy a történelem még hozzásegíti, hogy legyen miért hitével újra kiáltania.

Az ötvenes évek ma már világnívóságra került nemzetrontása, politikai, szellemi, hitbeli és nemzeti elnyomása, történelemhamisítása Kodály lelkét is megindította. Az 1954-ben bemutatott *Zrínyi szózata* című művével újra nagy tömegmozgató erővel hallatta hangját. Arról szöveg, amiről azóta sem mer szólni a recenzió, sem egyetlen valamire való krónikásunk! Kései mű „halványságába” burkolódzott az „elhallgatási vágy”, hogy ne kelljen Kodály „dantei üzenetével” szembenéznie. Az élethalálharc kikényszerítő hangja kíséret nélkül drámai kantátává gyúrja s nagy formátumú zenei építménnyé emeli a drámai párbeszédekkel mozgósító, hitben és közösségi felelősségben izzó műveket. A mű alapgondolata, mottója, újra és újra kibuggyanó „Ne bántsd a magyart!” jelmondata ez, mely egyre visszhangzóbb hanggá emelkedik.

Ez a kodályi hang az országos fájdalomná nőtt érzéseket 1954-ben a *Psalmus* és a *Jézus és a kufárok* erejével lobbantotta újra. Kodály legbátrabb tettének nevezhetjük, hogy egy ország elfojtott hangját akkor ő, az egyetlen, aki akkor tehette, kiszabadította, felerősítette, nemzeti harangzúgássá változtatta!

A hazaszeretet kényszerítő hűségével kimondta: „Sehol máshol Magyarországot meg nem találjuk (...) a mi nemes szabadságunk az ég alatt sehol sincs, csak Pannóniában”. S ez a kis szemelvény — a *Szózat* idézésével (mely akkor nem volt divatban) — lobbantja újra a nemzeti érzést: „A nagy világon e kívül nincsen számodra hely.” Ami jellemző, 1956 után évtizedekig kényszerű némaságra ítélte a hatalom ezt a remekművet.

A csellista, a zeneszerző, a tudós, a népdalkutató, a tanár, a nyelvész, a kemény kiállítás közéleti ember több nyelv jó ismerője volt. *Apoeta doctus*, a félelmetes memóriájú, hatalmas műveltségű ember *homo politicus*-nak is bevált: a történelem, az irodalom, a nemzeti múlt tökéletes ismerője volt. Dalai, kórusai a magyar irodalom antológiáját nyújtják. Mert mindenre volt ideje.

Bartókot és Kodályt szembeállító jelenünk kultúránk szégyene. Sok nekünk két zseni egy évszázadban? Olyan ez, mintha a tudomány a centrifugális erőt „összeveszejtené” a centripetális erővel! Fájdalommal kérdezem: a világon akadna-e még egy ország („saját szégyenére”), amelyik a maga Kodályát nem veszi be a „nemzeti” alaptantervbe? Hiszem, hogy eljönnek újra a nemzetnek azok a fényes napjai, amikor Kodály „igazgyöngyeit” nem a porba görnyedve kell keresnünk, hanem a nemzet egén találjuk mindet! És hiánytalanul!

Szokolay Sándor

KODÁLY Zoltán zeneszerző, népzene kutató, tanár (Kecskemét, 1882 — Budapest, 1967). A Magyar Tudományos Akadémia elnöke (1946—49), a róla elnevezett zenepedagógiai módszer elindítója, a XX. századi magyar zeneélet egyik legnagyobb alakja.

1900-tól a budapesti tudományegyetem bölcsészkarára járt, fontosabbnak tekintette azonban zeneszerzés-tanulmányait, melyeket ugyanekkor Koessler János növendékeként folytatott a Zeneakadémián. 1904-ben kapta meg zeneszerző-diplomáját, s ekkor készült első érett műve, az *Este* című vegyeskar Gyulai Pál versére.

Időközben megszerezte magyar-német szakos tanári diplomáját is.

1906- 1907-ben Berlinben, majd Párizsban járt. Nagy hatást tett rá Claude Debussy zenéje.

1907- ben a Zeneakadémia zeneelmélet-tanárává nevezték ki, s a következő évtől zeneszerzést is tanított.

1919 elején a Zeneakadémia igazgatójává nevezték ki, a Tanácsköztársaság alatt a zenei direktórium tagjává választották Bartókkal és Dohnányi Ernővel együtt. Emiatt az év őszén felfüggesztették állásából, de 1921 őszétől tovább taníthatott.

A főváros az ötvenéves jubileumára, 1923-ban ünnepi mű írását rendelte meg Dohnányi nyitól, Bartóktól és Kodálytól. Kodály az LV zsolttár Kecskeméti Vég Mihály XVI. századi költő-prédikátortól származó átköltésére írt oratóriumot

Psalmus Hungaricus címmel. A felemelő hatású, nagyszerű alkotás végre osztatlan sikert aratott. A *Psalmusszal* Kodály érdeklődése végleg a vokális zene felé fordult. Az első gyermekkarok — *Villa, Túrót eszik a cigány* (1925), *Pünkösdőlő* (1929) — sikere után számos művet írt különböző kórusokra. A *Magyar Népzene* tíz füzetében 57 eredeti népdalt dolgozott fel zongorakísérettel. A *Háry János* című daljátékban operaszínpadra helyezte a magyar népdalt, a *Székelyfőnö* című daljátéknak pedig minden összetevője (helyszín, történet, szöveg és zene) népi eredetű. A *Marosszéki táncokban* és a *Galántai táncokban* zenekarra dolgozott fel népi táncdallamokat.

Saját művei karmestereként bejárta a világot.

Az 1930-as évek vegyeskarai (*Öregek, Jézus és a kufárok, Akik mindig elkésnek, Norvég leányok*) a kórusirodalom csúcspontjai közé tartoznak. A Magyar Tudományos Akadémia 1934-ben felkérte őt és Bartókot korábbi nagyszabású tervük megvalósítására: a gyűjtött népdalok sajtó alá rendezésére. A főváros ismét nagy művet rendelt Kodálytól, s Buda visszafoglalásának 250. évfordulójára (1936) elkészült oratóriuma, a *Budavári Te Deum*.

A Magyar Tudományos Akadémia 1943-ban levelező tagjává választotta, a kolozsvári egyetem 1944-ben díszdoktorává avatta.

A második világháború után hatalmas szerepet vállalt a közéletben: a Zeneművészek Szabad Szakszervezete elnökévé választották, a Magyar Művészeti Tanács (a kormány tanácsadó szerve) elnökévé nevezték ki, és 1946-49-ben a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tisztét is betöltötte. A hivatalos elismerés jeleként megkapta a Köztársaság Érdemrend nagykeresztjét 1947-ben és 1948-ban az ekkor alapított Kossuth-díjat. Ugyanekkor egyetlen előadás után betiltották a *Cinka Panna* című, a Rákóczi-szabadságharc idején játszódó daljátékát.

1951-67 között megjelent a *Magyar Népzene Tára* öt kötete. A Belga Tudományos Akadémia tagjává, a Nemzetközi Népzenei Tanács elnökévé választotta. Díszdoktorává fogadta több egyetem; Herder-díjat kapott. A Kossuth-díjat még kétszer kapta meg: 1952-ben (nagydíjat) és 1957-ben.

Élete utolsó másfél évtizedében műveivel, írásaival és tekintélyével fáradhatatlanul igyekezett előmozdítani a népdalon és a relatív szolmizáción alapuló zenepedagógia ügyét.